

Pašteková, Soňa

Znovuobjavovanie kánonu v literárnohistorických dimenziách

Opera Slavica. 2017, vol. 27, iss. 1, pp. 5-13

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136605>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Znovuobjavovanie kánonu v literárnohistorických dimenziách*

Rediscovering the Canon in Literary-Historical Dimensions

Soňa Pašteková

(Bratislava, Slovensko)

Abstrakt:

Príspevok pojednáva o podstate literárneho kánonu ako o nestabilnej kategórii v synchronných a diachrónnych súvislostiach literárnej ontogenézy ruskej literatúry. V historiografických dimenziách definuje kánon ako proces neustálej snahy o zakonzerovanie konkrétnych estetických predstáv v priestore a čase, a zároveň permanentný zápas o vymaňovanie sa z direktívnych (dobových, regionálnych, ideologických) noriem, determinovaných v zmysle meniacich sa faktorov axiologického a sociologického podložia danej kultúrnej a literárnej proveniencie. Kontúry literárneho kánonu v jeho pôvodnej normatívnej funkcii sú dnes viac ako kedykoľvek predtým neuchopiteľné a rozplývavé s implicitne prítomným potenciálom ich znovuobjavovania resp. rekonštruovania v nových literárnych a umeleckých štruktúrach.

Kľúčové slová:

literárny kánon; chronotop; dejiny ruskej literatúry; ontogenéza; estetický systém; relativizácia historiografickej interpretácie

Abstract:

The contribution considers the literary canon as an unstable category in the synchronic and diachronic context of the literary ontogenesis of Russian literature. In historiographic dimensions it defines the canon as a process of constant effort to conserve concrete aesthetic ideas in time and place, and simultaneously a permanent struggle

* Štúdia je výsledkom grantového projektu VEGA 2/0020/13 Hyperlexikón literárnovedných pojmov a kategórií.

for liberation from prescriptive (period, regional, ideological) norms, determined in the sense of the changing factors of axiological and sociological basis of a given culture and literary provenience. The contours of literary canon in its original normative function are today more than ever ungraspable and fused with the implicitly present potential of their rediscovery and reconstruction in new literary and artistic structures.

Key words:

literary canon; chronotope; the history of Russian literature; ontogenesis; aesthetic system; the relativisation of historiographic interpretation

Mnohé z toho, čo považujeme za stály rys literatúry vôbec, má ve skutočnosti svoj počátek i koniec v literárnom vývoji. Ve sfére proměnlivosti se ocitají literární jevy na první pohled neměnné a „věčné“. Skutečnost ovlivňuje nejen témata, motivy, syžety a obrazy, ale i celý estetický systém literatury.

D. Lichačov

O tom, že dejiny literatúry sú len autorskou konštrukciou a dobovou (spoločenskou, ideologickou, geopolitickou a i.) interpretáciou kultúrnej reality dnes nemožno vôbec pochybovať. Moderná historiografia polemizuje s predstavou literárneho procesu ako kontinuálnej výmeny kánonov v podobe dominujúcich literárnych smerov, škôl a metodológií. Ontogenéza literatúry v skutočnosti prebieha veľmi dramaticky, v evolučných skokoch: „Kanonizace v literatuře jako by se projevovала pouze přerывy: dlouhým klidem a pak radikálním přepsáním kánonu, respektive razantním útokem na něj. Kanonizační počín nezná kontinuálnost, ale pouze nově deklarované body zlomu, body nula. Je – v rámci časové osy – tvrdým projevem, deklarací, která má i výrazný rétoricko-programotvorný aspekt“.¹

Vnímanie (literárnych) dejín na základe kauzálnych vzťahov medzi minulosťou a prítomnosťou tak ustupuje do úzadia, súčasná veda akcentuje význam estetického kánonu ako nestabilnej kategórie, premenlivej v konkrétnych časopriestorových súradniciach. Intenzívne diskusie o fungovaní kánonu sa v západnej literárnej vede objavujú už v 70. a 80. rokoch minulého storočia, v stredoeurópskom priestore sa tento diskurz presadzuje s istým oneskorením, spojeným s pretrvávaním

1 BÍLEK, P. A.: *Kánon, kanoničnost a kanonizace jako literárněhistorické konstrukty*. In: *Literatura a kánon*. Praha: Univerzita Karlova 2007, s. 12.

tradičného vnímania kánonu ako recepcie a selekcie „najlepších autorov a diel“, akéhosi zoznamu textov, očakávaného od predstaviteľov literárnej vedy pre účely kultúrnej vzdelanosti, školského vyučovania literatúry či výber textov povinného čítania.

Čo je však v skutočnosti v hre a čo má pri skúmaní literárneho procesu aj súčasný historik k dispozícii, je momentálna koexistencia či naopak „zápas literárnych kánonov“ ako viac či menej dobovo fixovaných, relevantných/módnych, resp. už prekonaných modelov literárnohistorického uvažovania. Tieto modely/kánony sú – bez ohľadu na modernosť či „nemodernosť“ tradičného chápania – v myslení o literatúre, v povedomí odborníkov i literárne vzdelanej čitateľskej obce neustále implicitne prítomné, naďalej sa všeobecne predpokladá ich dobrá znalosť a „načítanosť“ (polemizovať či nesúhlasiť môžeme len vo vymedzení sa voči niečomu). Ivo Pospíšil napríklad konštatuje: „Kánon je pojem mediálne výhodný a pro čtenáře zapamatovatelný: je to vlastně soupis významných děl, jakási povinná četba kulturního člověka, zatímco „společná místa“ jsou příliš obtížně uchopitelná.“ Zároveň v tejto súvislosti kladie zásadnú otázku: „Problém literárního kánonu obecně a ruského zvláště zůstává: jde zde o kvalitu, nebo o víceméně náhodný/vkusový shluk tzv. interpretací?“²

Kánon – podobne ako prirodzený jazyk – za komunikačný nástroj pri hľadaní estetickej kvality literárnych textov a imanentných zákonitostí dejinného pohybu literatúry označil Jurij Lotman. Pri klasifikácii literárnych textov na kanonické a „mimokanonické“ vyjadril pochybnosť o serióznej uchopiteľnosti nekanonického, t. j. individuálneho a navýsost originálneho umenia, umeleckých prejavov a objektov, ktoré sú podľa neho komunikatívne len ako „výsledok kombinácií aspoň malého množstva štandardizovaných elementov.“³

Všetko, čo máme aj dnes k dispozícii je pre uvažovanie literárneho vedca isté nevyhnutné penzum korpusov národných literatúr a viac či menej fungujúci systém terminologicky spochybnovanej „svetovej literatúry“ ako sústavy permanentne hodnotovo preverovaných „reprezentatívnych“ literárnych textov: „Kánon jako problém literárněhistorické metodologie je zajímavý tím, že při jeho konstruování a fungování se střetávají heterogenní síly, vznikající napříč takřka celým spektrem literárních – či šíře kulturních – jevů a projevů. Kanonické síly se projevují ve sféře geneze či produkce jednotlivého literárního textu: tento text vždy vstupuje na pole

- 2 POSPÍŠIL, I.: *Problém literárního kánonu obecně a ruského zvláště: Estetická kvalita, nebo víceméně náhodný/vkusový shluk tzv. interpretací?* In: Opera Slavica, XXIV, 2014, 1. Recenzia na knihu SUCHICH, I.: *Russkij kanon. Knigi XX veka.* Moskva: «Vremja» 2013.
- 3 LOTMAN, Ju. M.: *Kanoničeskoje iskusstvo kak informacionnyj paradoks.* In: LOTMAN, Ju. M.: *Stat'ji po semiotike kul'tury i iskusstva (Serija «Mir iskusstv»).* Sankt-Peterburg: Akademičeskij projekt 2002, s. 314 – 321.

jisté literární tradice, jež má svou hodnotovou hierarchii, svůj individuální *stupeň rukopisu*.“⁴

Metodológia literárnej historiografie sa dodnes čiastočne opiera o tento, v súčasnosti pomerne nepopulárny model kultúrnych dejín, vo vedomí čitateľskej i odbornej verejnosti spojený s reziduami klasického literárnohistorického a kultúrneho vzdelania. Hoci si Lotman uvedomuje zvýšenú mieru predvídateľnosti výstavby a informatívnosti kanonických textov, upozorňuje zároveň na fakt, že nielen jednotlivé texty, ale dokonca celé kultúry nadobúdajú svoj konkrétny zmysel len ako orientované na istý civilizačný kánon: „Kanonické umenie preto zohráva významnú úlohu v celkovej histórii umeleckej skúsenosti ľudstva. Má preto zmysel skúmať ho ako isté nižšie a už prekonané štádium. O to viac sa ukazuje ako podstatné klásť si otázky o nevyhnutnosti skúmania nielen jeho syntagmatickej štruktúry, ale aj v ňom skrytých prameňov informatívnosti, umožňujúcich textu, akokoľvek navonok predvídateľného, pôsobiť v zmysle determinujúceho regulátora ľudskej osobnosti a kultúry.“

Postmodernou vedou preferovaný model nelineárnych/problémových dejín literatúry vychádza z teórie „siete“ (pôvodne matematický pojem, postupne prevzatý v rámci metodológií humanitných vied). Ide predovšetkým o skúmanie vzťahov medzi jednotlivými aktérmi, resp. subjektmi systému. Napriec historickým epochám flexibilne mapuje inšpiratívne a naliehavé problémy či témy, doteraz nepreskúmané javy, dostatočne nespracované alebo marginalizované etapy literárnej histórie, odhaľujúc tak stopy významných literárnych udalostí.⁵ Bádateľský prístup „siete“ osobitým spôsobom využil už ruský formalista Boris Ejchenbaum, keď v známom súbore štúdií *Napriec literatúrou* (1924 a v ďalších prácach)⁶ posunul vlastnú metodológiu od imantného kompozičného analytizmu k formálno-genetickým princípom výskumu literárnej evolúcie ako nelineárneho pohybu. Načrtol ťažiskové otázky týkajúce sa vnímania času v literárnej histórii: „Čas a tudíž ani pojem minulosti není základem historického poznání. Čas v dějinách je fikcí, konvencí, která má jen pomocnou úlohu. Nestudujeme pohyb v čase, nýbrž pohyb jako takový – *dynamický proces*, který se nerozpadá a nikdy nepřerušuje, a právě proto neobsahuje *reálný čas* a časem nemůže být poměřován. Historické studium obsahuje dynamiku událostí, jejíž zákony nepůsobí jen v mezích jisté zvolené epochy, ale vždy a všude. Jakkoli to zní paradoxně, historie v tomto smyslu je vědou o stálém, neměnném, nehybném, přestože má co činiť se změnou a pohybem. Vědou se může stát jen potud, pokud se jí daří proměnit reálný pohyb ve schéma. [...] Věc nazáleží v tom, abychom se *přenesli*

- 4 BÍLEK, P. A.: *Kánon, kanoničnost a kanonizace jako literárněhistorické konstrukty*. In: *Literatura a kánon*. Praha: Univerzita Karlova 2007, s. 10.
- 5 Pozri o tom tiež PAŠTEKOVÁ, S.: *Proces, kánon, recepcia (historiografické, translatologické a interpretačné aspekty skúmania ruskej literatúry)*. Bratislava: Veda 2013, s. 7 – 44.
- 6 ÈJCHENBAUM, B.: *Skvoz' literaturu*. Sbornik statej. Leningrad 1924, s. 233.

do minulosti, ale abychom pochopili historickú *aktuálnosť* události... [...] Historicky pochopený fakt je týmto spôsobom vyňat z času. V dejinách se nic neopakuje, ale proto, že nic nemizí, jen se transformuje.“⁷

Akokoľvek sme vo svojich teoretických konceptoch inovatívni, alebo sme o tom aspoň vnútorne presvedčení, všetko tu už v tej či onej podobe reálne existovalo. Presviedčajú nás o tom postštrukturalistické teórie postmoderny: myšlienka Rolanda Bartha o „smrti autora“, a teda o nekonečnej otvorenosti textu a miznúcom subjekte jeho pôvodcu, teórie produktívnej recepcie a mnohovýznamovosti čitateľskej interpretácie. „Červená niť“ dekonštruktivistu Jacquesa Derridu, neúnavného „prekračovateľa“ zavedených diskurzov vysvetľuje literárne dielo nie ako celistvú štruktúru hierarchicky usporiadaných prvkov, ale ako neúplnú sieť vedomých a podvedomých „vypožičaných“ fragmentov z iných (predošlých) literárnych textov. Každý nový text je teda už vo svojej podstate intertextom/metatextom a literárne dielo len mnohosťou umeleckých jazykov, čitateľskou hrou významov v historickom pohybe či individuálnom čítaní.

V postmodernom umení dominuje pluralita svetonázorov a poetík, pod jej vplyvom sa transformujú rozličné podoby kánonov. Moderná literárna historiografia si hľadá alternatívne stratégie a metódy výskumu dejín literatúry na základe nových konceptov. *Dejiny literárnych kánonov* sú preto skúmaním literatúry, ktorý je východiskom sociokultúrneho systému ako súčasťou procesu utvárania literárnych a umeleckých konvencií: dobové, druhové a skupinové poetiky, kontext ich genézy a pôsobenia na literárnej scéne, výskum ich recepčného dosahu. V centre vzniku literárnych kánonov stoja podmienky a okolnosti, za ktorých jednotlivé modely literárnej tvorby vznikajú: historický, spoločensko-politický, kultúrny kontext literárneho vývinu, ako aj spôsob, akým v daných súvislostiach fungujú.⁸

Už literárna moderna začiatku 20. storočia transformuje svoje umelecké videnie sveta v širokom spektre poetík od klasického realizmu k formálnym experimentom, pričom moderný žánrový invariant vníma ako znovobjavovanie kánonu. Ruskí formalisti v otázke výstavby literárneho diela zdôrazňujú význam „žánrotvornej sily“ ako podstaty literárneho vývinu: „Vytváření nových uměleckých forem není aktem vynalézání, ale objevování, neboť existence těchto forem je skrytá ve formách předchozích období.“⁹ Zvýšenie ich záujmu o otázky literárnej histórie a osobitostí literárnej evolúcie viedlo k aplikácii teoretických postulátov formálnej školy do sféry štruktúrnej analýzy textu s istou toleranciou k sociokultúrnemu pozadiu

7 ÈJCHENBAUM, B.: *O literature*. 1924, s. 143 – 144. Citované podľa ÈJCHENBAUM, B.: *Jak je udělán Gogolův plášť a jiné studie*. Praha: Triáda 2012, s. 311.

8 Pozri o tom tiež PAŠTEKOVÁ, S.: *Proces, kánon, recepcia (historiografické, translatologické a interpretačné aspekty skúmania ruskej literatúry)*. Bratislava: Veda, 2013. s. 38 – 44.

9 ÈJCHENBAUM, B.: *O literature*. 1924, s. 146. Citované podľa ÈJCHENBAUM, B.: *Jak je udělán Gogolův plášť a jiné studie*. Praha: Triáda 2012, s. 309.

umeleckého procesu (J. Tyňanov, V. Šklovskij). Konštatovali, že obnova literárnych foriem neprebíha lineárne, ale tak, že okrajová slovesnosť sa stáva kanonickou a kanonický štýl je vytesňovaný na okraj: „dědictví při směnách literárních škol nepřechází od otce k synovi, ale od strýce k synovi.“¹⁰

V staroruskej literatúre panovala estetická normatívnosť chronologicky dlhšie ako v západoeurópskych literatúrach. Originalita textu nebola cenená, za umelecky kvalitné sa naopak považovalo literárne dielo, napodobňujúce kanonizované texty. Dokonca mnohé prekladané diela boli označované za pôvodné, prekladatelia či neskorší prepisovatelia ich redigovali a upravovali v duchu domácich slovesných tradícií. Sústava predpísaných žánrov (kroniky, letopisy, životopisy svätých – hagiografie) nadhlo zakonzervovala model cirkevnej a historickej literatúry. Medievalista Dmitrij Lichačov konštatuje: „Stará ruská literatúra žije v povedomí čtenáře jako jednotlý, na historická období nerozčleněný celek, jako svého druhu knižní sklad, knihovna, jež má pouze systematický, a zčásti autorský katalog, ale již chybí katalog chronologický. Jakmile se ve čtenářově vědomí začínají autoři a jejich díla řadit do chronologického sledu, znamená to, že tu vzniká povedomí o historické proměnlivosti literatury a že vývojový proces začal probíhat v celé literatuře jednotně.“¹¹ Zároveň poukazuje na fakt, že vývin ruskej literatúry nebol natoľko jednoznačný a izolovaný ako sa všeobecne (často i v odborných kruhoch) interpretovalo: „Nerovnoměrný vývoj ruské literatury 11. – 17. století, kdy se jedny žánry urychleně rozvíjejí a jiné zase stagnují, umožnil, že přechod k novému typu literatury v 18. století proběhl prudkým skokem. Nevyrovnanost literárního vývoje skrývala v sobě obrovské možnosti dalšího rozvoje – nebylo totiž zapotřebí obrovského úsilí celých staletí k překonání inerce. Zastavení v literárním vývoji, k němuž došlo za Petra I., naznačovalo, že všechno je k uskutečnění takového skoku připraveno.“¹² V 18. storočí, v období reforiem osvietenského cára, ktorý inicioval prehĺbenie kultúrnych kontaktov Ruska so západnou Európou, do literatúry vstupujú estetické paradigmy európskeho umenia a novodobá ruská tvorba sa vyrovnáva s absenciou antickej tradície a modelov západnej spisby. V 19. storočí sa už ruská klasika ocitá na vrchole, ruský romantizmus a realizmus výrazne presahuje kánon európskych literatúr. Žánrovo a štýlovo bohato diferencovaná epocha ruskej moderny a avantgardy prvých desaťročí 20. storočia však okrem inšpirácií západoeurópskym a antickým kánonom svoje estetické zdroje nachádzala v starších obdobiach ruskej literatúry. Tvorivo zúročila podnety vlastného literárneho vývinu v procese znovuobjavovania a rekanonizácie staroruských štýlov a poetík.

10 ŠKLOVSKIJ, V.: *Teorie próz*, s. 223. Citované podľa EJCHENBAUM, B.: *Jak je udělán Gogolův plášť a jiné studie*. Praha: Triáda 2012, s. 310.

11 LICHAČOV, D.: *Poetika staroruské literatury*. Praha: Odeon 1971, s. 24.

12 Tamže, s. 23.

Danuše Kšicová¹³ napríklad vníma secesiu ako prirodzenú spojnicu medzi jednotlivými, často ostro polemizujúcimi literárnymi smermi obdobia moderny. Považuje za príznačné, že znaky secesie nesú diela, ktoré vznikli v rámci tendencií, spojených na jednej strane s romantizmom (dekadencia, symbolizmus, impresionizmus), ako aj diela, zrodené z podnetov odlišných – klasicizmu (akméizmus) či baroka (kubofuturizmus, expresionizmus).

Na proces znovuobjavovania staroruského kánonu v epoche modernizmu upozorňuje aj Oľga Kovačičová v štúdiu *Staroruské inšpirácie A. Remizova*, keď odhaľuje zreteľnú tendenciu k výrazovým prostriedkom stredovekej literatúry a folklóru v tvorbe predstaviteľa symbolizmu Alexeje Remizova. Pre ruský symbolizmus bolo príznačné oživovanie tradičných zdrojov a kultúrnej pamäti ako estetického fenoménu: „Nová vlna záujmu o folklór, slovanskú mytológiu, netradičné formy duchovnosti sa pri návratoch k domácim koreňom po prvý raz spája s objavovaním staroruskej kultúry a literatúry ako estetického fenoménu.“¹⁴ Remizovovu jazykovú „archeológiu“ s osobitým koloritom jazyka, originalnosťou výrazových prostriedkov, rôznorodosťou skazových foriem charakterizuje nasledovne: „S jazykom apokryfov, starovereckých spisov, stredovekých hagiografií, poviedok a letopisov vstupoval do ruskej literatúry aj svojrázny svet predpetrovskej Rusi, plný bizarností a protikladov, konfrontovaný s práve tak bizarným a protikladným svetom súčasnosti.“¹⁵ Anton Eliáš v úvahe *Reflexia romantizmu v lyrike K. D. Baľmonta* hovorí o romantickej, lermontovskej tradícii v lyrike predstaviteľa druhej vlny ruského symbolizmu: „... Baľmont z Lermontovovho odkazu hodnotovo aktualizuje predovšetkým spôsob prežívania reality (smútok, muky, vášnivý zápal), ústiaci do postoja, ktorý sa definuje tak („nečelovek“), aby zostala zachovaná dostatočne široká paleta konotačných interpretačných možností. Vďaka tomu sa celý obraz posúva do roviny symbolu, korešpondujúceho aj s charakterom Baľmontovho lyrického subjektu. Nie je to však prázdna redundancia; takýto postup aktivizuje kultúrnu pamäť čitateľa a otvára široké asociačné pole.“¹⁶ Na kontinuitu ruského literárneho vývinu poukazuje aj M. Kusá, ktorá skúma problematiku osobnostného a tvorivého vnímania diela A. S. Puškina v explicitnej reflexii A. Bloka, V. Majakovského, B. Pasternaka, M. Cvetajevovej a A. Achmatovej.¹⁷

13 KŠICOVÁ, D.: *Secese. Slovo a tvar*. Brno: Masarykova univerzita 1998, s. 23.

14 KOVAČIČOVÁ, O.: *Staroruské inšpirácie A. Remizova*. In: Kontexty ruskej moderny. Bratislava: STIMUL 1996, s. 11.

15 Tamže, s. 12.

16 ELIÁŠ, A.: *Reflexia romantizmu v lyrike K. D. Baľmonta*. In: Kontexty ruskej moderny. Bratislava: STIMUL 1996, s. 55.

17 KUSÁ, M.: *K reflexii romantizmu niektorými autormi prvej tretiny 20. storočia*. In: Romantizmus reflektujúci a reflektovaný. Bratislava: FF UK 1997, s. 129 – 166.

V sovietskom období (takmer po celé 20. storočie, resp. dlhých 70 rokov) bolo akékoľvek slobodné uvažovanie o literárnom kánone a faktoroch jeho premenlivosti dôrazne limitované doktrínou *socialistického realizmu* – kultúrnou politikou štátu a strany ideologicky naoktrojovaného „estetického“ vzoru ako jedinej (a výlučnej) tvorivej metódy, postavenej na striktnnej požiadavke spoločensky angažovaného umenia.

Od 90. rokov minulého storočia sa v ruskom literárnovednom prostredí začínajú reflektovať aktuálne diskusie západnej literárnej vedy o kánone.¹⁸ Michail Gronas v štúdiu *Boj o kánon v americkom akademickom prostredí 80. – 90. rokov*¹⁹ uvažuje o paradoxnom vzťahu k otázke literárneho kánonu: zatiaľ čo v súčasnej ruskej kultúre a vede, kde opozícia „pravá-ľavá“ už nezohráva takmer žiadnu úlohu, význam bipartitnej ideologickej štruktúry, reálnej ekonomiky a „vysokiej politiky“ vníma ako príčiny „symbolickej vojny, vojny definícií, etických a kultúrnych konfliktov“ v západnej kultúre. Základom liberálneho amerického vzdelania sú knihy, podporujúce predstavu o sebaidentifikácii človeka ako príslušníka americkej, resp. západnej civilizácie. Selekcia odporúčanej literatúry, pôvodne determinovaná konsensom „literárna klasika“ (a čiastočne osobným vkusom zostavovateľa) sa od 80. rokov rozširuje o celé spektrum postštrukturalistických a postmodernistických tendencií (od postmarxistov, nasledovníkov Foucaulta a „New historismu“, cez Derridu a DeManna k emancipačným školám ako feminizmus, postkolonializmus a i.). Korpus predpísaných textov, ktorý je príkladom kultúrneho príkazu par excellence, sa stal objektom kritiky a príčinou polemík a „kultúrnych vojen“, nahrádzajúcich pojem „klasika“ termínom „kánon“, evokujúcim tak civilizačnú analógiu svätej vojny (predstavu posvätnosti kultúry), kánon je tak kategóriou spolitizovanou.

Počiatková polemika okolo literárneho kánonu, diskutovaná z aspektu reprezentatívnych zoznamov odporúčaných literárnych diel, priniesla predstavu kánonu ako istého naratívu, dominantného svetonázoru či systému hodnôt v zmysle proklamovanej možnosti obohatenia literárnej vedy a kultúry vôbec. Antikanonické hnutie nabralo na sile v názoroch progresivistov/emancipátorov, obhajujúcich identitu menších a ich právo na vlastné kánony. V teórii literárneho kánonu sa tak vyčlenili dve základné tendencie: *axiologická* a *sociologická*.

Paralelné kontúry literárneho kánonu sa objavujú aj v ruskom kultúrnom prostredí, kde sa po páde sovietskeho režimu významne zmenili východiská jeho definovania. Z aspektu akademického výskumu i výchovno-vzdelávacieho systému ruských škôl a univerzít neotrasiteľnú hodnotu naďalej predstavuje literárna klasika 19. storočia,

18 Napríklad číslo 51/2001 nezávislého filologického časopisu *Novoje literaturnoje obozrenije* je venované téme *Литературный канон как проблема*.

19 GRONAS, M.: *Vojna za kanon v amerikanskoj akademii 80-ch–90-ch godov*. In: *Novoje literaturnoje obozrenije*, č. 51, 2001. <http://magazines.russ.ru/nlo/2001/51/gronas.html>. [online] [cit. 28. 9. 2015].

reprezentovaná plejádou velikánov svetového mena a kultúrneho dedičstva (od Puškina, Gogoľa a Turgeneva k Tolstému, Dostojevskému či Čechovovi). V ruskej literatúre 20. storočia sa v slobodnej spoločnosti do oficiálneho kánonu vracajú nielen ruskí modernisti a predstavitelia avantgardných prúdov, predtým odsunutých na okraj literárneho diania a zámerne marginalizovaných, ale aj v minulosti úplne vytesnení autori ruskej emigrácie a samizdatu (často publikovaní len v zahraničí). V kanonickej predstave akademického obrazu ruskej literatúry 20. storočia vyčnievajú nositelia Nobelovej ceny (I. Bunin, B. Pasternak, M. Šolochov, A. Solženicyn, J. Brodskij), ale aj morálne legendy zápasu s bývalým režimom (A. Achmatovová a i.).

Naproti tomu ruská postmoderná literatúra postsovietskeho typu (konca 20. a začiatku 21. storočia) dodnes vyvoláva ostré diskusie a spory predstaviteľov akademicko-literárnej vedy i nezávislej kritiky. Polemiky poukazujú najmä na provokatívny a kontroverzný charakter súčasnej ruskej literatúry (postoj akademikov), prinášajúcej chaotický obraz života súčasnej ruskej spoločnosti a dovtedy tabuizované témy (alkohol, drogy, prostitúcia, homosexualita), okorenené subštandardnou lexikou: „Pre postmodernú (ruskú) literatúru je typické prelínanie rôznych podôb a smerov literatúry a kultúry v rámci jedného diela (socart, kombinácia grotesky, surrealizmu a naturalizmu a pod.). Okrem toho sa v nej prejavuje i prekonávanie zaužívaných stereotypov a hraníc, obľuba extrémnych názorov a postojov, odmietanie pravidiel a zásad, experimentovanie na všetkých úrovniach jazyka a textu či polemika s hodnotami klasickej literatúry (predovšetkým s najvýznamnejšími autormi 19. a 20. storočia).“²⁰ Tvorba čitateľsky obľúbených a do mnohých jazykov prekladaných tvorcov postmoderných poetík (Ven. a Vik. Jerofejeva, V. Sorokina, E. Limonova, V. Pelevina a ďalších) sa spočiatku len veľmi ťažko presadzovala na pôde ruských kamenných vydavateľstiev (i akademického vzdelávacieho systému). Tie dodnes do značnej miery supluje nezávislý ruský internet, publikujúci bez rozdielu (a často i bez vyriešených autorských práv) diela začínajúcich i etablovaných autorov. Kontúry literárneho kánonu v jeho pôvodnej normatívnej funkcii sú dnes viac ako kedykoľvek neuchopiteľné a rozplývavé s implicitne prítomným potenciálom ich znovuobjavovania resp. rekonštruovania v nových literárnych a umeleckých štruktúrach.

O autorovi

Soňa Pašteková, Institute of World Literature SAS,
Bratislava, the Slovak Republic, sona.pastekova@savba.sk

20 *Ruská literatúra 18. – 21. storočia. Literárny proces v kultúrno-historických súvislostiach*. Bratislava: VEDA, Katedra ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UK, Ústav svetovej literatúry SAV 2013, s. 221 – 222.

